

Javaslat a szovjet könyvtár-tipológia konszolidálására

Szovjetunióban az ország bonyolult politikai, irányítási struktúrája, hatalmas kiterjedése, változatos településföldrajzi helyzete és mélyen tagolódó intézményrendszere folytán fontos kérdés a könyvtár-tipológia, ui. az a törekvés, hogy minden vonatkozásban kielégítő könyvtári-irodalmi-szakirodalmi ellátást fejlesszenek ki, igen sokféle könyvtárat feltételez. Másfelől a szóban forgó könyvtárak közös jegyek szerinti tipizálására is szükség van, mivel különben nem lehetne megvalósítani a könyvtárügy rendszerszerű működését és fejlődését.

Az eddig alkalmazott tipológiák nem voltak teljesen következetesek és egyértelműek, még az 1984. évi könyvtárügyi törvényerejű rendelet sem mondta ki az "utolsó szót" e tekintetben. Az ok: a különféle könyvtártípusokat mindig más és más jellemzőkkel minősítették, azaz nem alakult ki az egyenlő értékű jellemzőknek az a hierarchiája, amelynek alapján elvszerűen meg lehetett volna különböztetni az alapvető könyvtártípusokat (tip biblioteki), majd egy-egy típuson belül kijelölni az al-típusokat vagy formákat (vid biblioteki).

Az itt ismertetett tanulmány szerzője, aki egyébként a Lenin Könyvtár főigazgatója, a könyvtár-tipológia "punctum saliens"-eként a gyűjtőkör jellegét és az olvasói érdeklődés tematikai terjedelmét egyszerre veszi figyelembe. Eszerint elsőrendűen az általános és a szakkönyvtárakat kell megkülönböztetni egymástól.

Az igénybevétel célja szerint az általános könyvtárak a *közművelődési* (szovjet terminológia szerint: tömeg-) és a *tudományos könyvtárak* válfajára oszthatók.

A közművelődési könyvtárak között az igazgatási hovatartozástól és az olvasótábor összetételétől függően *állami könyvtárakat* (a magyarországi terminológia szerint: tanácsi könyvtárakat), *szakszervezeti könyvtárakat* és egyéb szervezetek hatáskörében működő közművelődési könyvtárakat különböztethetünk meg. A következő osztályozási szempont az olvasó kora. Eszerint vannak *felnőtt-, gyermek- és ifjúsági könyvtárak*.

Az információs szolgáltatások árképzési gyakorlata Lengyelországban

A gazdasági reform Lengyelországban is előtérbe helyezte a gazdaságosság követelményét. Ennek egyik következménye, hogy az információs intéze-

Az általános tudományos könyvtárak típusainak finomításához a földrajzi hatókör igénybevétele látszik a legalkalmasabbnak. Így vannak *járási, megyei, autonóm köztársasági, szövetségi köztársasági és özs-szövetségi könyvtárak*.

A *szakkönyvtárak* tipológiájának elmélyítése aszerint lehetséges, hogy milyen jellegű az általuk kiszolgált társadalmi tevékenység. Ezen az alapon *termelési, kutatóintézeti és tanintézeti* — felsőoktatási és iskolai — *könyvtárak* különböztethetők meg. E megkülönböztetési szinten további pontosítást jelent az igazgatási hovatartozás (pl. *akadémiai kutatóintézeti könyvtárak*).

Fontos szempont a tipológiához, hogy egy-egy szóban forgó könyvtárnak milyen a hatóköre és a könyvtárügyi felhatalmazása. Ha ezt a szempontot érvényesítjük, *össz-szövetségi, ágazati, köztársasági és regionális jelentőségű*, illetve *helyi szakkönyvtárak-ról* beszélhetünk.

Végül: a szakkönyvtárak bizonyos válfajait az ellátott olvasók sajátosságai (pl. *vakok könyvtára*) vagy az általuk gyűjtött dokumentumfajták is meghatározhatják (pl. *szabadalmi könyvtár*).

Miközben szerzőnk hangsúlyozza a valós és elvszerű könyvtár-tipológia fontosságát, egyszersmind arra is felhívja a figyelmet, hogy a Szovjetunió gyors társadalmi-gazdasági fejlődése következtében az éles tipológiai határok mindinkább elmosódnak, és részint szuplementer funkciók fejlődnek ki az egyes típusokon belül (pl. a kisvárosi vagy a kisüzemi közművelődési könyvtárak bizonyos szakkönyvtári és tájékoztatói funkciókat is elláthatnak), részint pedig a könyvtárak és más intézmények szimbiózisa is bekövetkezik (pl. komplex közművelődési intézmények, információs központok és könyvtárak).

/KARTASOV, N. S.: *Tipologija bibliotek. Postanovka problemy i podhod ee reseniju.* = *Sovetskoe Bibliotekovedenie*, 1985. 4. sz. p. 17–31./

(Futala Tibor)

tek is mindinkább "információ — áru" jegyében tevékenykednek, s szolgáltatásaikért többnyire fizetést kérnek.

Mivel ez meglehetősen új, korántsem kijegecesedett gyakorlat, nem csodálható, hogy eléggé ellentmondásos és kusza. Áttekintésére és értékelésére a varsói Tudományos, Műszaki és Gazdasági Információs Intézet (Instytut INTE) — az 1983. december 31-i helyzetet alapul véve — felmérést indított. A szétküldött kérdőívekre összesen 198 információs intézet válaszolt, ami az ország összes információs intézetének-munkahelyének 14%-át teszi ki. A mintasokaságban a központi, ágazati és iparági információs intézeteken kívül szép számban szerepelnek a vállalati-üzemi-kutatóintézeti információs munkahelyek is (88 előfordulással). Így a felmérés eredményei joggal tekinthetők reprezentatívnak.

A helyzetkép

Az 1982. február 26-án kelt ártörvény értelmében az információs szolgáltatások ára az egyezményes kategóriába tartozik. (E kategórián kívül a jogszabály hatósági és szabályozott árakat ismer.) Ezen az általános meghatározáson kívül nem született semmiféle központi vagy ágazati jogszabály, hogy milyen költségtényezőket kell — szabad, illik — tekintetbe venni az egyezményes árak megállapításánál. Ebből a helyzetből szükségképpen következnek az ellentmondások az információs szolgáltatások árképzési gyakorlatában, aminek leglátványosabb megnyilvánulási formája, hogy ugyanaz a szolgáltatás az egyik intézményben tízszer többbe kerül, mint a másikban.

A mintasokaság által reprezentált gyakorlatban még meglehetősen egyöntetű a helyzet abban, hogy milyen szolgáltatásokért kérnek pénzt (kiadványok, fordítás, tematikus szemlék, dokumentációs összeállítások, szabadalmi információk, másolatszolgáltatás).

Ezzel szemben már szóródó gyakorlatot mutat, hogy kitől kérnek pénzt. A többség a külső megrendelőktől igen, a belsőktől nem. (Egyébként a központi-ágazati-iparági információs intézetek szolgáltatásainak átlagosan 52%-át, a helyi információs intézetek szolgáltatásainak 81%-át veszi igénybe a fenntartó.) Itt-ott előfordul, hogy a belső megrendelőnek ugyanannyit kell fizetniük, mint a külsőknek. Több helyütt a belső megrendelőnek önköltségi árat számolnak fel.

Az árképzés alapja a mintasokaság egyharmadánál az általános költség, amelyhez az intézetek egy részében 2–15% hasznot is hozzászámítanak. Egy tucatnyi intézményben az ármegállapítás alapja a közvetlen költség. Itt-ott a “közvetlen költség + 5–7%-nyi haszon” képlet alapján dolgoznak. Másutt a “bekerülési költség” 50%-át realizálják az

árban. Ezenfelül előfordulnak “szakértő által megállapított árak”, sőt “konkurenciárak” is (ez utóbbiak általában csökkentik az árszínvonalat). Végül: néhol az ún. “diktált árakra” törekednek, amikor is a magasabban pozicionált intézmény megszabja, hogy mennyit hajlandó fizetni az alacsonyabban pozicionáltaknak meghatározott szolgáltatásokért.

Ami az egyes információs intézetek általános költségstruktúráját illeti: a központi-ágazati-iparági intézetekben a költségek 60%-a bér- és anyagköltség (ez utóbbiba beleértendőnek az állománygyarapítási költségek is), 20%-a pedig általános költség. Ugyanezek a mutatók a helyi intézményekben 80, illetve 11%-ot tesznek ki.

“Az információ — áru” gyakorlati érvényesítése oda vezetett, hogy némely intézmény kiadásainak 60%-át fedezhette a bevételeiből. Az átlag azonban ennél jóval alacsonyabb, mindössze 20%. Az információs intézmények bevételi törekvéseit a fenntartók általában kedvezően fogadták, annak jeleként, hogy nem meddő dolog, ha fejlesztik az információs tevékenységet. Mások viszont — nem egészen alaptalanul — az információs munka kommercializálódásától félnék.

Értékelés és tennivalók

“Az információ — áru” szolgáltatási árakban való érvényesítése általában pozitív és perspektivikusan is helytálló dolog, mivel

- ◆ tudatosítja a felhasználókban, hogy a szolgáltatások révén értéket kapnak, ami az ingyenes szolgáltatási gyakorlatban nem mindenkinek “jutott az eszébe”,
- ◆ az információs intézeteket racionális gazdálkodásra, piackutatásra készíti,
- ◆ a konkurencia, az információs piac kialakulását készíti elő, aminek viszont óhatatlanul tükröződnie kell a szolgáltatások minőségének javulásában.

Ennek ellenére — különösen az átmeneti időszakban — nem volna célszerű, ha az információs intézetek teljesen nyereségérdekeltekké válnának. Ezért az árak megállapításánál a közvetlen költségekből kellene kiindulni, s igen csínján bánni a haszonkulcsokkal.

Az “árdzsungel” felszámolása végett az információs szolgáltatásokat “szorosan vett szolgáltatásokra” és technikai szolgáltatásokra kellene osztani. A szorosan vett szolgáltatások árképzési mechanizmusát ágazatonként kellene szabályozni, a technikai szolgáltatásokat (sokszorosítás, másolás, mikromásolás stb.) pedig országosan.

Ugyancsak országosan kellene állást foglalni a megrendelt, de aztán szabadon hozzáférhető szolgáltatások (pl. fordításmásolatok) árképzési szabályait illetően.

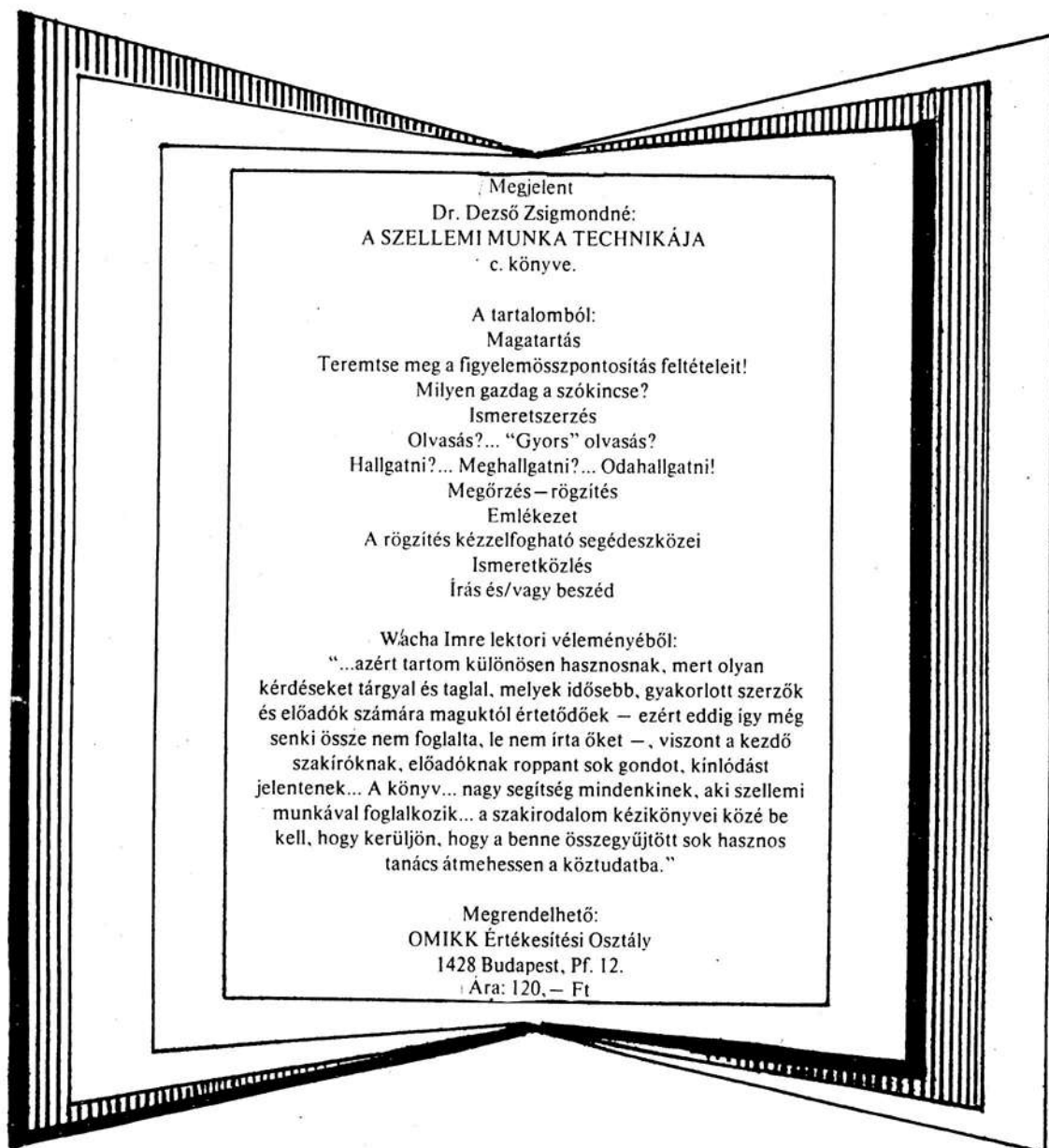
Végül: meghatározott területeken és meghatározott szolgáltatásokban — tudomány- és művelődéspolitikai érdekből — meg kellene maradni az ingyenesség elvénél. E területek és szolgáltatások a következők:

- ◆ az egészségügy és a legszélesebb értelemben vett képzés,
- ◆ alapkutatási tevékenység,
- ◆ a könyvtári szolgáltatások, dokumentációs alapfeltárás és népszerűsítő tevékenység.

A kívánatos szabályozásoknak különféle előfeltételeik vannak. Így mindenekelőtt pontos nyilvántartást kellene készíteni az egyes költségtényezőkről, azok megállapítási-számítási módjáról. Aztán: a különféle információs tevékenységek időigényességéről kellene árnyalt (bizonyos mennyiségi és minőségi paramétereket tekintetbe vevő) képet kapni. S nem kerülhető el az információs intézmények finanszírozásának jogszabályi "újragondolása" sem.

/GRZECZNOWSKA, A.: *Odplatność usług informacyjnych w kraju.* = *Aktualne problemy informacji i dokumentacji*, 1985. 3. sz. p. 3–8./

(Futala Tibor)

Megjelent
Dr. Dezső Zsigmondné:
A SZELLEMI MUNKA TECHNIKÁJA
c. könyve.

A tartalomból:
Magatartás
Terepse meg a figyelemösszpontosítás feltételeit!
Milyen gazdag a szókincse?
Ismeretszerzés
Olvasás?... "Gyors" olvasás?
Hallgatni?... Meghallgatni?... Odahallgatni!
Megőrzés — rögzítés
Emlékezet
A rögzítés kézzelfogható segédeszközei
Ismeretközlés
Írás és/vagy beszéd

Wácha Imre lektori véleményéből:
"...azért tartom különösen hasznosnak, mert olyan kérdéseket tárgyal és taglal, melyek idősebb, gyakorlott szerzők és előadók számára maguktól értetődőek — ezért eddig így még senki össze nem foglalta, le nem írta őket —, viszont a kezdő szakíróknak, előadóknak roppant sok gondot, kínlódást jelentenek... A könyv... nagy segítség mindenkinek, aki szellemi munkával foglalkozik... a szakirodalom kézikönyvei közé be kell, hogy kerüljön, hogy a benne összegyűjtött sok hasznos tanács átmehessen a köztudatba."

Megrendelhető:
OMIKK Értékesítési Osztály
1428 Budapest, Pf. 12.
Ára: 120,- Ft